

Александар М.Петровић ФИЛОСОФИЈА ПРАВА КАО ОНТОЛОШКА КАТЕГОРИЈА

Лазар Вркатић, *Онџолоџијски сџав филозофије права*,
Нови Сад, 1997.

Књига др Лазара Вркатића *Онџолоџијски сџав филозофије права* појавила се у литерарном амбијенту несклоном мисаоном разматрању правне проблематике. Утолико одмах ваља истаћи изузетност по одважности, која је готово ишчезла у доба препуног хиперпродукције темпераменталних и коначним циљевима испуњених расправа. Сабирјући нас спрам оног суштинског у наизглед недокучиву, премда за смисао живота у заједници одлучујућу мисаону димензију правде и правичности, Лазар Вркатић је отворио ово питање у повесној димензији. Одређено замрачење њене суштине на измаку једне епохе, учинило је да се замрачи и сва повесност, па и филозофија себи самој, што је свакако вапијући позив за бацањем новог светла на такву ситуацију. Додир са истиним, разумевање како се у хоризонту флотације свести начела мукотрпне боре за остваривање духовног простора, установљавање идеје правности и правде, није тек огољена историографска потреба. Кроз дијалог са мислицима прошлости призвана је животворна и неумрла снага њиховог мишљења; тако да се привидна умртвљеност оног што је историјски дато трансформисхе у живот оног што је задано истином.

Што се тиче тзв. афинитета з аодређено филозофско становиште, а и такво на неки начин ваља уважавати с обзиром на комуникативну свест данашњице, држимо да је мишљење Лазара Вркатића у његовој изузетно озбиљној расправи о бивствовању и смислу права и праведности то добро изразило: "Ако је филозофија мисао свог времена, наш метод сва времена ставља у исту равн и полази од тога да је филозофија мисао свих времена. То значи да се ствар филозофије, у облику филозофског проблема или расправе, не прекида ничим другим, него само новом расправом. Једино ваљано упориште у таквом одређењу филозофије је природа ствари филозофског проблема, те се може рећи да сваки филозоф ствара своје претходнике. Он их не затиче, нису они пре њега, нити су га произвели, него филозоф кроз развој свог проблема производи претходнике као моменте властитог напора." (Лазар Вркатић, *Онџолоџијски сџав филозофије права*, Нови Сад, 1997., стр.9) Овај свој херменевтички приступ Лазар Вркатић је још јаче потцртао на примеру односа Аристотеловог и Хегеловог мишљења: "Разговор Аристотела и Хегела, а реч је занста о разговору јер су они на одређен начин савременици, је на узорнији дијалог у филозофији; неки пут су препуштали идеји да слободно путује од једнога ка другоме, као да су један, не чак ни један, него као да је идеја сама. Раније смо написали да филозоф ствара своје претходнике, за однос Хегел-Аристотел се неки пут исказује небитним сазнање о томе ко је претходник, идеја живот јединства *iustitia distributiva* и *iustitia commutativa* је најзначајнија идеја практичке филозофије, те је за њу небитно ко је исказује. Та идеја, начелно, онемогућава сваку примисао на природно-правну поставку правности, него износи правност као онтолошки став обичајности, и то правност која се истински одређује кроз једноту дистрибутивне и комутативне *праде*." (исто, стр.137)

Оно што овакав приступ квалификује у једном снажном умном залету, карактерише приступање одређеним претпоставкама које су често заобилажене и заборављане, тако да бива избегнута маргинализованост и прикривеност идеја правичности и правде укључивањем у продуктивно мишљење, ис-постављањем као произношењем оног што јесте из таме на видело, мишљењем утврђеним у спекулативном ставу. Сам приступ и разрада теме, тако задобија своје стварносне оквире који претпостављају једно јединство стварности које им лежи у основу. То не бива вештачка творевина или нешто постављано по рутинском категоријалном схематизму, тако да свест не одбија питања о ономе шта је ван ње,

самољубиво и прекратко, него бива продубљена да се пита о истинитости (исто,стр.24). Ту висораван мишљења одлично је окарактерисао Хегел у својој процени Платоновог дијалектичког дискурса који превазилази дискурзивно мишљење, оно обичног разума. Ово отварање нове епохе у повести филозофије констатовао је и Лазар Вркатић, сматрајући да је "грчки однос" према супстанцији однос ње саме према себи и утолико слободна супстанцијалност, из чега недвосмислено следи: "Може се рећи да је суштина Платонове филозофије супстанција која себе зна, док је суштина грчког света самоодношење супстанције. Самосвесна супстанција се образује као највише добро, и дата је кроз апологију са суштем и светлошћу, што је заслужна похвала Хераклиту, али и најнормалнији приказ за Грке." (исто,стр.111)

Тај тзв. "грчки однос" према супстанцијалитету, односи се пре свега на Сократа и његово учење о срећи кроз неговање врлине, а то је Лазар Вркатић истакао са себи својственом дијалектичком окретношћу, која доводи до оштрине изношене ставове: "Хелен није морална личност, што не значи да је непристојан, а није ни правна личност, што не значи да је злочинац. Искуство права и морала за њега су непојмиви, за то је потребно да се сруши његов свет, да се он сам удаљи од полиса и да врлину истражи у себи. То је Сократов принцип, а Аристотел га је био свестан, као усталом и Платон, те шје рехабилитовао суштинну грчке обичајности (*судацтва*) насупрот том принципу, и није заборавио Сократа, али је затражио од њега да поново прогори грчки." (исто,стр.141-142) Такође, епохални моменат који се односи на Платонову филозофију, у овом промишљању снажно је истакнут: "Што се тиче разумске спознаје, и она има иманентну границу, разум може доћи до спознаје ствари, али не до спознаје ствари по себи. Разум може схватити зашто је неки Фидијин кип леп, али не може доћи до тога да спозна шта је лепота по себи. Платон има чудесно поређење за разумску спознају, и то када каже да је разумска спознаја "око душе закопано у варварско блато". Душа се не може издићи из варварског блата појединачности, него види само оно што је раздвојено и усамљено, те нема моћи повезивања онтолошка примарност ума омогућује и разумску позицију. У *Разлици између Фихтјеове и Шелинџове филозофије* је написано да је "ту теорију разума ум држао над кадионицом", што открива да је Хегелов став, у основи, заснован на Платоновом." (исто, стр.118-119), а што је, опет, становиште засновано на синоптици јединства укупног Платоновог мишљења, које сасвим недвосмислено истиче: "Најбоља држава је у свакој држави и она је стварнија од било које стварне државе. То је могуће зато што нема дистанце између бића и не-бића, и на тај начин је и позитивно право мишљено као биhevито. Идеја правности је место где се дешава идентитет најбоље државе и реалних историјских полица, а то је и место где се идеја добра потврђује као стварност. Идеја правности, тако, није ништа друго до онтолошко право, и у њој се образује апсолутна истина у стварности или апсолут сам" (Лазар Вркатић, *Онџолоџијски сџав филозофије права*, Нови Сад, 1997.,стр.131) То, самим тим, не значи да је Платонова мисао толико засенила Лазара Вркатића, да даље од ње није могао да мисли и осмисли ништа продуктивно ваљаније. Он сматра да Платонова политеја има у свој устројству и мањкавости као што су тзв. "заједница жена и деце", што држи идејом монолитизма и петрификације јединства до нивоа онемогућавања државности: "...јер сви за све кажу "моје", успоставља се однос који припада породици као супстанцијална суштина, а не држави. Платонова држава је превише јединствена да би била држава." (исто, стр.149), а исто тако он учачава и унутрашњу дисхармонију супростављених класа чувара и свих других у Платоној умној творевини: "Разлог таквог решења је у Платоновом тврдом и недијалектичком одређењу чувара, они не израстају као негација из своје друготности, него су апсолутно постављени као негација од самог почетка. Нужно је да се јавља привилегија на бесконачно обављање власти од истих људи. На делу је нешто нехсленско, апсолутна супротстављеност, која је непомирљива са хармонијом. Платонова држава није хармонична, него строга, и почива на елементу равнотеже. Та два приговора, иако суштинска, никако не дискредитују Платонову политеју, него

само теже за њеним очпићењем и приближавањем идеји најбоље државе." (*истио*, стр.149-150)

Овај, сасвим јасно и сасвим недвосмислено изнесен став Лазар Вркатић разматрао је у својој књизи повесно, тако да се унутрашња повезаност духа кроз епохалне размаке очигује до танчина: "Код сократа и Платона духовност је још увек елитна, иако је читав проблем заправо постављен, а тек је Аристотел духовно непосредно везао за стварност. Став човек пун врлине је мера свих ствари се заснива на ранијој спознаји да је врлина у појму мере, а за Хелене су истина и права мера синонимни, што значи да је ум постао обичајносни ум - живот сам. Код Аристотела Протагорино буђење субјективног интереса налази смирај у лепом идентитету субјективног интереса и обичајносног духа... Аристотел је урадио потпуно исти посао као Шеллинг и Хегел - рехабилитовао је стварно опште, дух као обичајносно супстанцију кроз субјективни интерес. Велики прелом Немачке класичне филозофије је већ једанпут извршен, и то као решење хеленске филозофије." (*истио*, стр.143-144) Сам дух је у својој појави итекаоко временит, а у томе се крије и разлог за временитост филозофије. Развој чистих одредаба духа је у основи његово историјско развиће, јер је свака одредба - "једно опосебљавање духа и тиме једна временитост. Спиноза је говорио *omnis determinatio est negatio*, а ради се о томе да је свако одређење у суштини, временовање." (*истио*, стр.186) Временско развиће филозофије упућује на потребу да се она измири са стварношћу, или да се самосвесни дух измири са постојећим датостима као самоопрекама које могу да одвуку у апстрактно разумско јединство, за шта је репрезентант Дидроова раздрта свест. Спекулативно мишљење постиже то помирење посматрањем момената развића и диференцирања видокург стварности (светова), из њиховог онтолошког прајединства, мислећи диференције као моменте тог и тако развијаног идентитета. Филозофија тиме подразумева напуштање супстанцијалног и конкретног живота у многоструким подвојеностима (класним, сталешким, религијским), где се све сфере живота осамостаљују и почињу да живе властиту историју, али да би се филозофија издигла такав свет сам јача у склоности пропадању ("ако је бог напустио свет, та се истина образује као филозофија"). Помирење филозофије и њене епохалности није крај духа: "Да би заиста била смисао свог времена, филозофија се мора издићи изнад тог времена, мора га ставити за свој предмет. Истина је да у времену она препознаје себе, али је истина и да се дух удвојио, а тиме што је удвојен, дух одговара свом појму, јер је помирење само моменат духа, а не његова природа. Филозофија се тако образује као место рођења новог лика, тако да је и сваки сутон једна зора. То је истина временитости развића, и све друго би било напуштање Хегелове основне идеје." (*истио*, стр.191)

С обзиром на појам права, Лазар Вркатић извео је и конкретно разликовање: "Хегелов прилаз је исти као као Платонов и Аристотелов, а оно што је изнад њих је појам временитог развића. Код Платона и Аристотела се, у суштини, такође ради о онтолошком праву, али оно није временито, јер није ни хеленско биће временито, док Хегелов појам права подразумева светску историју и временито биће. После Хегела је начелно немогућа природно-правна концесија, јер је начелно надмашена метафизика, али то не значи да не живимо у метафизичком свету и да нам правна стварност није удвојена. У својим одређењима филозофија права не сме ићи испод Хегела, јер је то онај ниво који је дух сам себи изборио, и то не за један трен, него за нашу грађанску епоху. За филозофију права нема ништа значајније него изучавати Хегела." (*истио*, стр.192) Ову мисао, која некоме може да зазвучи и парадоксално, Лазар Вркатић поставио је на основу увида да бира филозофија на основу историјски развијених увида, а не поједини философ. Управо у таквом становишту крије се изузетна снага којом је ова књига надахнута, као и оштар изазов свима који тако не мисле. Уосталом, идејна борба је нешто са чиме философирање од памтвека рачуна, јер поред еристичких и јалово полемичких момената, она самим тим обезбеђује довољно снажан изазов који ерос не може да остави равнодушним, а самим тим ни да избрише границу између филозофије и мизософије.

Владислава Гордић СЛУЧАЈ НАБЕКОВ: АПОРИЈА ЖАНРА

Зоран Пауновић, *Гушачи бледе ватре: амерички роман Владимира Набокова*, Београд, Просвета 1997

Вечита апорија о природи односа између приповедача, јунака и аутора, односа континуираног садејства и супротстављености којим је стварање прозе неизбрисиво обележено, можда ће бити појмљивија уколико се подсетимо етимологије саме речи. Имајући у корену грчку реч *poros* (пролаз) и њену негацију, апорија значи немогућност пролаза, застој и борсокак, те самим тим беспомоћност, неодлучност, збуњеност пред одређеним логичким проблемом. Садржећи у себи априорно подозрење према свим могућностима тумачења света и поузданости сваког наоко непобитног доказа, апорија нас подсећа колико је све око нас суштински спорно - па и сама природа књижевног дела. У књижевнотеоријском смислу, апорија се догађа тамо где текст себе подрива, деконструише. Она је оличена у тенденцији текста да оспори сопствену структуру и наум, тенденцији нарочито јакој у случају тријаде јунак-приповедач-аутор, чији су чиниоци у свом домену и дејству спорни и неодлучени.

Апорији о домену, утицају, важности и преклапању функција аутора, јунака и приповедача, Зоран Пауновић у својој студији о америчким романима Владимира Набокова (1899-1977) додаје елемент који доприноси недоумици и несигурности - елемент жанра. Жанр виђен као конституент текста и дискурса, жанр који је јунаково, приповедачево и ауторово средство манипулације, замагљивања али и коначног разоткривања интереса самог приповедног текста и свих његових инстанци.

Однос уметника према реалности еквивалентан је односу приповедача према законитостима жанра у коме прича своју причу - такав је барем став који Пауновић заступа у књизи *Гушачи бледе ватре*, посматрајући жанр као готову матрицу коју приповедач преузима, за коју се, као такву, унапред одлучује, мотивисан осветом, мржњом, љубављу или потрагом за истином. Привидно се обавезујући пред читаоцем на доследност у том предодређеном избору, приповедач жанр заправо деструира и преиначује, како то Пауновић показује на низу примера - прецизније, у девет случајева Набоковљевих романа писаних на енглеском језику. Жанр постаје кључни чинилац апорије, упориште за игру приповедача и жаристе сумње у њ.

У случају *Сиварног животои Себастијана Најта*, пред нама је покушај писања биографије која се претапа у детективски роман; дело почиње као биографија писца Себастијана Најта коју пише његов брат, чије опсесивно трагање за чињеницама биографију претвара у детективску реконструкцију једног случаја. На крају, кроз комбинацију фиктивне биографије и детективног романа, *Сиварни животи Себастијана Најта* постаје сложена психолошка прича о поделеној личности, ненамеравана рефлексивна прича о подвојености личности, ненамеравана рефлексивна прича о коме се писац креће са намером да му неприметно умакне јесте антутопија или негативна утопија, комбинација научне фантастике и политичког романа. У *Лолити* се, пак, као у непатвореном жанровском каледоскопу, прожимају елементи и модели криминалистичког романа, романтичне љубавне приче, еротског романа, мелодраме, "керуаковског друмског романа", помешани руком дијаболског ретора Хамберта Хамберта. Он је истински пример да је реторика "уметност